

25 år idag siden Trotskijs dramatiske død i Mexico

Da revolusjonslederen var Norges uvelkomne gjest

Det er idag 25 år siden den russiske revolusjonsleder Leo Trotskij døde i Mexico, ett døgn etter at han var blitt tilføyet alvorlige hjerneskader i hodet med en isøks av en mann som hadde utgitt seg for tilhenger og hadde vanket i hans krets. Trotskij hadde bodd i Mexico siden januar 1937, da han ble deportert fra Norge etter et 18 måneder langt opphold.

Morderens identitet er nå tydeligvis fastslått av en meksikansk professor i kriminologi. Han utgav seg for å være kanadieren Frank Jackson, men oppgav etter arrestasjonen navnet Jacques Mornard, og sa han var franskmann. På grunnlag av fingeravtrykk mener den meksikanske professor at han var en spansk kommunist, Ramon Mercador del Rio, som en kortere tid satt arrestert i Barcelona under borgerkrigen. Det siste man hørte til ham i Vesten, var at han med tsjekkosllovakisk pass reiste til Cuba sammen med to tsjekkosllovakiske diplomater den 6. mai 1960, den dag han slapp ut av fengselet.

I fengselet ledet han radioreparasjonsverkstedet og mottok penger fra ukjent hold slik at han kunne betale for ekstraforpleining. Det regnes idag som sikkert at han handlet på Moskvas ordre da han drepte Stalins nærmeste rival.

Lenins medarbeider

Hans offer hadde ført et stormende liv. Han var født den 7. november 1879 ved Odessa og således bare halvannen måned eldre enn Stalin. Hans egentlige navn var Leiba Bronstein, og navnet Trotskij tok han da han i 1902 flyktet fra et forvisningssted i Sibir hvor han hadde tilbragt vel tre år. Han tok seg frem til London, hvor han oppsøkte Lenin og ble medarbeider i bladet Iskra (Gnisten) sammen med blant andre den senere mensjevnik-lederen Martov.

Som 26-åring reiste han tilbake til Russland i 1905, ble medlem av arbeiderpartiet i Petrograd og noe senere dets formann. Da revolusjonen var slått ned, ble han igjen arrestert og deportert til Sibir, men klarte på ny å flykte og kom tilbake til London.

Efter reiser i flere land, blant annet et kort besøk i USA hvor han traff Bukharin, dro han tilbake til Russland etter tsarens abdikasjon i mars 1917. Han ble internert i England, men slapp fra da Kerenskij, statsministeren i den provisoriske regjering, bad om det. Lenin var nylig kommet tilbake fra sitt eksil i Sveits, og sammen gjennomførte de så maktovertagelsen i Petrograd på Trotskijs 38-års fødselsdag.

Freden i Brest Litovsk

Han ble kommissær for utenriksaker i Lenins første regjering og fikk i oppdrag å lede forhandlingene med tyskerne i Brest Litovsk for å gjøre slutt på den imperialistiske krig. Her overvurderte han sine kort i tillit til at de tyske tropper, som de russiske, var så gjennomsvyret av marxistisk propaganda at de ikke ville slåss mer. Tyskerne svarte med en ny offensiv, og Trotskij måtte i mars undertegne en ydmykende fredsavtale hvor Polen, Finland, randstatene og Ukraina ble avstått til sentralmaktene. Avtalen bortfalt i og med Tysklands nederlag i november.

Trotskij ble derefter krigskommissær og formann i krigsrevolusjonsrådet, og organiserte bolsjevikenes forsvar under borgerkrigen. Han opprettet Den røde armé, og hans evner som hærleder og organisator gjorde ham til en legendarisk skikkelse, ikke minst på grunn av hans hardhet mot de hvitegardister som falt i hans styrkers hender, og som ble henrettet i tusenvis. I 1919 ledet han forsvaret av Petrograd, som da var sterkt utsatt.

«Middelmådigheten Stalin»

Til tross for motsetninger og meningsforskjeller mellom ham og Le-

Trotskij i rettssalen i Drammen i desember 1936, tegnet av Gyind Sørensen.

pen opp. I oktober 1926 krep de til korset og vedgikk at de hadde drevet fraksjonsvirksomhet, og det ble en slags illusorisk våpenhvile. Men neste sommer ble gruppen ekskludert, først fra sentralkomiteén, så fra partiet. I 1928 ble Trotskij forvist til Alma Ata, og i februar året etter fikk han ordre om å forlate Sovjet.

Han bodde så på Prinkipo utenfor Istanbul i fire år, var derefter to år i Frankrike, og klokken syv om morgenen den 18. juni 1935 steg han i land på Langbryggen i Oslo fra Antwerpen-båten «Paris».

Centralpasskontoret sendte utpå formiddagen ut en meddelelse hvor det het at Trotskij og hans hustru var gitt innreisetilatelse for et seks måneders opphold i Norge på betingelse av at «de ikke driver politisk virksomhet i Norge eller politisk agitasjon eller virksomhet mot nogen Norge vennligsinnet stats».

En uke bodde han på Jevnaker Hotell, men tok så inn på Wexhall på Norderhov som redaktør, senere stortingsmann Konrad Knudsens gjest. I sin ansøking om asyl i Norge — den ble først offentliggjort et halvt år etter at han var reist — påpekte han at han var en syk mann, og om hosten ble han innlagt på Ullevål sykehus.

Innbruddet på Wexhall

Det ble først dramatisk omkring ham et år etter. Natte til 6. august 1936 trengte seks unge NS-folk seg inn på Wexhall og tok med seg noen dokumenter som de hevdet bevisste at Trotskij ikke overholdt påbudet om å holde seg borte fra politisk virksomhet. NTB intervjuet Quisting i forbindelse med innbruddet, og han sa at han ikke ville ta avstand fra det. «Man kan naturligvis si at det i og for seg er ulovlig, men på den annen side er det vel lovlig å bruke de midler som er til å avverge en meget større ulykke, når ikke myndighetene vil gjøre noe».

Trotskij og redaktør Knudsen var da på Sorlandet, og folk fra politiet reiste ned dit for å avhøre Trotskij.

klart seg i forhørsretten i saken mot NS-folkene, og etterpå ble han kjørt til Justisdepartementet, hvor Trygve Lie forlangte at han skulle skrive under en erklæring på at han ville innstille all politisk virksomhet og dessuten samtykke i censur av alle brev, telegrammer og telefonsamtaler. Dette nektet Trotskij med forakt, spurte om Lie trodde at han kunne fremtvinge noe som Stalin ikke hadde klart, betegnet anklagene som «det første tilbakeslag overfor nazismen her i landet» (i og med at regjeringen brukte et dokument som «noen av Hitlers nikkedukker hadde skaffet, som grunnlag»), og sa: «Dere tror dere er trygge og kan behandle en politiker i eksil som dere vil. Men den dag er nær — merk Demf mine ord — den dag er nær da nazistene kommer til å tvinge dere til å forlate landet alle sammen, dere og denne tøffelsstatsministeren dere har».

Til Hurum

Samme dag ble Trotskijs to sekretærer deportert, og det ble plassert vakter inne i Knudsens hus. 2. september ble han overført til Sundby i Hurum, hvor et like strengt vakt-hold ble opprettet. Samme dag svarte den norske regjering på noten fra Sovjet, hvor det ble henvist til reglene for Trotskijs eksil og at han var under streng politibevoktning. Det het også at Sovjet-regjeringen hadde valgt «en form for sin henvendelse som ikke synes å stå helt i samklang med det vennskapelige forhold som rå mellom Norge og Sovjet-Russland». En uke senere svarte Sovjet-regjeringen at det var uråd å godta den norske det, og han sa at han ikke ville ta avstand fra det.

I oktober bebudet advokat Michael Puntervold injurieresak mot Arbeiderne, kommunistenes organ, som hadde kalt Trotskij og hans tilhengere for «krapp og lumpent dikk» og Nasjonal Samlings organ Fritt Folk. Også dette ble nektet ham med hjenmel i en ny provisorisk anordning fra Justisdepartementets side den 29. oktober, tre uker etter at saken var bebudet. Det het der at en uttalelse som

fr
li
ti
li
a
I
L
3
v
t
b
t
s
d
t
r
k
h
r
f
g
s
d
u
n
i
t
k
å
A
3
k
k
g
t
d
r

v
r
k
s
r
s
i
b
ei
B
kl
bi
st
to
br
bi
St

lin... .. være klar igjen Jørdag.

begått en dum feil da han lot ham få asyl i Norge. Trotskij spurte om han trodde han kunne gjøre feilen god ved en forbrytelse og nektet å trykke Lies hånd til avskjed.

Med Jonas Lie

Da Lie en uke senere kom tilbake for å meddele at Trotskij ville bli satt ombord på motorskipet «Ruth» neste dag, ble Trotskij meget bitter. Han var redd for at skipet ville bli senket av Stalin-agenter og spurte om det var utstyrt med våpen. Han gjentok sin spådom fra møtet i august: «Om tre til fem år er dere emigranter, dere også», og nektet igjen å trykke Lies hånd. Statspolitifullmektig Jonas Lie fulgte Trotskij på reisen over til Mexico og passet på at ingen fikk intervju ham via skibsradioen. Den 9. januar steg han i land i Tampico.

Saken fikk et efterspill i Norge ved en stortingsdebatt 21. juni 1937, hvor regjeringen ble angrepet for sin behandling av Trotskij-saken. Det var imidlertid nå stille om ham, men i anledning 20-års dagen for den russiske revolusjon bragte Aftenposten lørdag 6. november 1937 et bemerkelsesverdig intervju med ham, laget av senere avdøde ingeniør Ole Apenes, som bodde i Mexico City.

Her betegner Trotskij Aftenposten som et blad som er «meget fiendtlig overfor mine ideer og meg personlig» og som han ikke har den ringeste sympati for. «Men endog gjennom Norges mest konservative avis er jeg interessert i å gi noen opplysninger til det norske folk. Vårt forhold nå imidlertid under disse omstendigheter være basert på hva amerikanerne kaller

107405

sta
de
fol
sp
gr
l.
mi
de
i
(k
er
mf
er
i
soi
skj
de
hg
de
soi
gr
rei
Le
i
ku
i
te
me
—
et
ve
sl
ri
di
sk
at

Stiftelsen for den norske ...
Efter reiser i flere land, blant
han i 1917, Sundby i 1918, og
bake til Russland efter tsarens ab-
dikasjon i mars 1917. Han ble in-
ternert i England, men slapp fri da
Kerenskij, statsministeren i den
provisoriske regjering, bad om det.
Lenin var nylig kommet tilbake fra
sitt eksil i Sveits, og sammen gjenn-
omforde de så maktovertagelsen i
Petrograd på Trotskij's 38-års fødselsdag.

Freden i Brest Litovsk

Han ble kommissær for utenriks-
saker i Lenins første regjering og
fikk i oppdrag å lede forhandling-
ene med tyskerne i Brest Litovsk
for å gjøre slutt på den «imperia-
listiske krig». Her overvurderte han
sine krefter i tillit til at de tyske
tropper, som de russiske, var så
gjennomsvyret av marxistisk propa-
ganda at de ikke ville slåss mer.
Tyskerne svarte med en ny of-
fensiv, og Trotskij måtte i mars
undertegne en ydmykende fredsav-
tale hvor Polen, Finland, randsta-
tene og Ukraina ble avstått til
sentralmakten. Avtalen bortfalt i
og med Tysklands nederlag i no-
vember.

Trotskij ble derefter krigskom-
missær og formann i krigsrevolu-
sjonsrådet, og organiserte bolsje-
vikenes forsvar under borgerkrigen.
Han opprettet Den røde armé, og
hans evner som hærleder og organ-
isator gjorde ham til en legen-
darisk skikkelse, ikke minst på
grunn av hans hardhet mot de
hvitegardister som falt i hans styr-
kers hender, og som ble henrettet i
tusentvis. I 1919 ledet han forsvaret
av Petrograd, som da var sterkt
utsatt.

«Middelmadigheten Stalin»

Til tross for motsetninger og me-
ningsforskjeller mellom ham og Le-
nin gikk samarbeidet mellom disse
to intellektuelle godt. Men Lenins
helse forverret seg, og i bakgrunn
begynte Josef Stalin å samle
makt. Trotskij undervurderte ham
fra første stund og betegnet ham i
en artikkel efter at han selv var
satt utenfor som «den mest frem-
segdende middelmadighet innen
årt partii». Stalin var «primitiv
teoretisk sett» og «handler uten
perspektiv, under øyeblikkets
trykk».

For Trotskij var der intet bedre
bevis på denne primitivisme enn
Stalins teori om oppbyggingen av
sosialismen i ett land. Ifølge Trotskij
kunne ikke en sosialistisk stat
eksistere alene, og den måtte der-
for arbeide utrettelig for å frem-
kalle verdensrevolusjonen. Dette,
hevdet Stalin, robot mistillit til
Sovjet-statsens makt.

Stalins nærmeste medarbeidere
efter Lenins død, Kamenjev og Zi-
novjev, gikk også mot denne
teorien, men var i enda høyere
grad imot Trotskij, og det var først
da de var blitt klar over i hvilken
grad Stalin på deres bekostning
hadde utbygget sin posisjon og inn-
satt sine håndgangne menn på alle
nøkkelposter, at de tilbød Trotskij
sin støtte. De var da tilføyet et
alvorlig nederlag på partikongres-
sen våren 1926. Da Stalin hørte om
deres forbund med Trotskij, lod
hans kyniske kommentar: «Aha, de
har bevillet seg et gjensidig am-
neidi.»

Gruppen ble kjent som venstre-
opposisjonen, og Stalin tok kam-

Arrest i Moskva, og i februar
året etter fikk han ordre om å
reise til USA.

Han bodde så på Prinkipo uten-
for Istanbul i fire år, var derefter
to år i Frankrike, og klokken syv
om morgenen den 18. juni 1935 steg
han i land på Langbryggen i Oslo
fra Antwerpen-båten «Paris».

Centralpasskontoret sendte utpå
formiddagen ut en meddelelse hvor
det het at Trotskij og hans hustru
var gitt innreiseattest for et seks
måneders opphold i Norge på be-
tingelse av at «de ikke driver poli-
tisk virksomhet i Norge eller poli-
tisk agitasjon eller virksomhet mot
nogen Norge vennligsinnet stats-
». En uke bodde han på Jevnaker
Hotell, men tok så inn på Wexhall
på Norderhov som redaktør, senere
stortingsmann Konrad Knudsen's
gjest. I sin ansøking om asyl i
Norge — den ble først offentlig-
gjort et halvt år efter at han var
reist — påpekte han at han var en
syk mann, og om høsten ble han
innlagt på Ullevål sykehus.

Innbruddet på Wexhall

Det ble først dramatisk omkring
ham et år efter. Nattd til 6. august
1936 trengte seks unge NS-folk seg
inn på Wexhall og tok med seg
noen dokumenter som de hevdet
beviste at Trotskij ikke overholdt
påbudet om å holde seg borte fra
politisk virksomhet. NTB intervjuet
Quisling i forbindelse med innbrud-
det, og han sa at han ikke ville
ta avstand fra det. «Man kan na-
turligvis si at det i og for seg er
ulovlig, men på den annen side
er det vel lovlig å bruke de mid-
ler som er til å avverge en meget
store ulykke, når ikke myndighe-
tene vil gjøre noe.»

Trotskij og redaktør Knudsen var
da på Sorlandet, og folk fra politiet
relste ned dit for å avhøre Trotskij.

Regjeringens fange

Så begynte tingene å skje. Vel
en uke senere kom Tass med en
melding om at Zinovjev og Kamen-
jev skulle for retten, at de hadde
tilstått mordet på Kirov i desember
1934, og at de hadde stått i ledtog
med Trotskij. Rettssaken begynte
19. august, og 21. august ble eksil-
politikeren intervjuet i Arbeider-
bladet, hvor han stemplet anklage-
ne som oppkonstruerte. 25. august
bad han om at det måtte bli inn-
ledet en rettslig undersøkelse mot
ham slik at han kunne få renvaske
seg. Dagen efter ble vakholdet for-
sterket, og fra den tid var han i
realiteten regjeringens fange, eller
som det het i en provisorisk an-
ordning fra regjeringen 31. august:
«... undergitt sadanne innskrenk-
ninger med hensyn til bevegelses-
frihet og samkvem med andre som
departementet bestemmer.»

«Dere får samme skjebne!»

Bakgrunnen for dette var høyst
oppsettvekkende: Efter intervjuet i
Arbeiderbladet oppsøkte den sovjet-
ske minister i Oslo, Jakubovitsj,
fungerende utenriksminister, justis-
minister Trygve Lie. (Køht var på
reise i Nord-Norge.) Det er ikke
kjent hva som foregikk under sam-
talen, men i en sovjetisk note som
ble overrakt 29. august, blir det
henvist til Kamenjev's og Zinovjev's
forklaringer, og Trotskij ble i reali-
teten forlangt utvist fra Norge. No-
ten inneholdt imidlertid ikke noe
krav om utlevering. Dagen for, fre-
dag 28. august, hadde Trotskij for-

relasjonsamtaler. Dette nektet Trotskij
med forakt, spurte om Lie
trodde at han kunne fremtvinge
noe som Stalin ikke hadde klart,
betegnet anklagene som «det før-
ste tilbaketog overfor nazismen her
i landet» (i og med at regjeringen
brakte et dokument som «noen av
Hitlers nikkedukker hadde skaffet,
som grunnlag»), og sa: «Dere tror
dere er trygge og kan behandle en
politiker i eksil som dere vil. Men
den dag er nær — merk Dem mine
ord — den dag er nær da nazistene
kommer til å tvinge dere til å for-
late landet alle sammen, dere og
denne tøffelstatsministeren dere
har.»

Til Hurum

Samme dag ble Trotskij's to sek-
retærer deportert, og det ble plassert
vakter inne i Knudsen's hus. 2. sep-
tember ble han overført til Sundby
i Hurum, hvor et like strengt vakt-
hold ble opprettet. Samme dag
svarte den norske regjering på no-
ten fra Sovjet, hvor det ble henvist
til reglene for Trotskij's eksil og at
han var under streng politibevokt-
ning. Det het også at Sovjet-regje-
ringen hadde valgt «en form for
sin henvendelse som ikke synes å
stå helt i samklang med det venn-
skapelige forhold som rå mellom
Norge og Sovjet-Russland». En uke
senere svarte Sovjet-regjeringen at
det var uråd å godta den norske
regjering's svar som tilfredsstillende.

I oktober bebudet advokat Mi-
chael Puntervold injuriersak mot
Arbeideren, kommunistenes organ,
som hadde kalt Trotskij og hans
tilhengere for «krappyl og lumpent
pakk» og Nasjonal Samlings organ
Fritt Folk. Også dette ble nektet
ham med hjemmel i en ny provi-
sorisk anordning fra Justisdeparte-
mentets side den 29. oktober, tre
uker efter at saken var bebudet.
Det het der at en utlending «som
holdes internert i henhold til be-
stemmelserne i den provisoriske an-
ordning av 31. august, ikke kan føre
sak for norsk domstol uten Justis-
departementets samtykke». Slikt
samtykke ble samme dag nektet.

«En Folkefiende»

Utover høsten ble det i pressen og
i politiske taler hevdet at Trotskij's
opphold i Norge nå skadet Norges
økonomiske interesser, at Sovjet
hadde nektet å kjøpe et større
parti sild, og at norske skib var
blitt nektet kontrakter på frakt til
sovjetiske havner. Det ble også
trukket frem hva vakholdet kostet.

I begynnelsen av desember ble
det klart at den meksikanske regje-
ring ikke ville motsette seg at Trot-
skij fikk komme dit, og Trotskij's
siste fremtreden offentlig var den
11. desember i Drammen, hvor han
forklarte seg for byretten i saken
mot de NS-folk som begikk inn-
bruddet på Wexhall. Han forklarte
seg imidlertid, efter Justisdeparte-
mentets ordre for lukkede dører, og
snakket navbrutt i fire timer, hvor
han forsvarte seg mot anklagene
fra Moskva. Samme dag besøkte
justisminister Lie ham og mulig-
heten for å reise til Mexico ble
nevnt. Motet var ikke særlig hjerte-
lig, forteller Isaac Deutscher, Trot-
skij siterter Ibsen, sammenlignet seg
selv med doktor Stockman i «En
Folkefiende» og sa at Lies regjering
«har en borgerlig regjering's alle
laster og ingen av dens dyder». Lie
ble irritert og svarte at Trotskij
var utaknemlig og at han hadde

ikke vært klar igjen lørdag.

begatt en dum feil da han lot ham
få asyl i Norge. Trotskij spurte om
han trodde han kunne gjøre feilen
god ved en forbrutelse og nektet å
trykke Lies hånd til avskjed.

Med Jonas Lie

Da Lie en uke senere kom til-
bake for å meddele at Trotskij ville
bli satt ombord på motorskipet
«Ruth» neste dag, ble Trotskij me-
get bitter. Han var redd for at ski-
bet ville bli senket av Stalin-agen-
ter og spurte om det var utstyrt
med våpen. Han gjentok sin spå-
dom fra motet i august: «Om tre til
fem år er dere emigranter, dere
også», og nektet igjen å trykke Lies
hånd. Statspolitifullmektig Jonas
Lie fulgte Trotskij på reisen over
til Mexico og passet på at ingen
fikk intervjuet ham via skibsradiolen.
Den 9. januar steg han i land i
Tampico.

Saken fikk et efterspill i Norge
ved en stortingsdebatt 21. juni 1937,
hvor regjeringen ble angrepet for
sin behandling av Trotskij-saken.
Det var imidlertid nå stille om ham,
men i anledning 20-års dagen for
den russiske revolusjon bragte
Aftenposten lørdag 6. november
1937 et bemerkelsesverdigg inter-
juv med ham, laget av senere avdøde
ingeniør Ole Apenes, som bodde i
Mexico City.

Her betegner Trotskij Aftenpos-
ten som et blad som er «meget
fiendelig overfor mine idéer og meg
personlig» og som han ikke har
den ringeste sympati for. «Men en-
dog gjennom Norges mest konser-
vative avis er jeg interessert i å gi
noen opplysninger til det norske
folk. Vårt forhold nå imidlertid
under disse omstendigheter være
basert på hva amerikanerne kaller
et «gentleman's agreement». De må
se til at Deres blad enten offentlig-
gjør mine uttalelser ordrett eller
overhodet ikke.»

Trygve Lie og Martin Tranmæl
angripes kraftig av intervjuobjektet,
og om den siste sier han at
han fant vel egnede bidragsydere
til en sladderkampanje efter inter-
vueringen. Nygaardsvolds kapitula-
sjon overfor Jakubovitsj var «ikke
bare et forræderi mot de demokra-
tiske prinsipper, men også mot
Norges elementære interesser som
suveren stat».

Bortførelse

Heller ikke i Mexico var Trotskij
noen velkommen gjest. Han bodde
hos en nær venn, maleren Diego
Rivera, men kommunistene demon-
strerte mot ham, og både i 1938 og
våren 1940 var det attentater mot
ham. I mai 1940 ble huset beskuttet
med maskingeværer, og hans sekre-
tær Bob Sheldon ble bortført. I
juni ble han funnet myrdet.

Overfor «Jackson» var Trotskij
reservert og syntes han virket mis-
tenkelig, men han var en nær venn
av Sylvia Agelof, en amerikaner-
inne av russiske foreldre som hadde
sluttet seg til Trotskij. Men da
ullivssåret var tilføyet ham, bad
han om at attentatmannen måtte
skånes. «Denne gang har det lyk-
kes», var hans siste ord til hustruen
Natalja, som hadde fulgt den re-
volusjonære leder på hans vei til
maktens tinder og ned fra dem
igen og ut i en rastløs eksil-
tilværelse.

Per Egil Hegge.